

І.Г. Савчук

Інститут географії НАН України, м. Київ

**ВИВЧЕННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ МІНЕРАЛЬНО-СИРОВИННОЇ БАЗИ
РОЗВИТКУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО ВИДУ
ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАЛІЗОРУДНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)**

Розкрито особливості використання існуючої мінерально-сировинної бази залізорудної промисловості України під впливом її експортної діяльності. Показана особлива роль провідних бізнес-груп в її економічному розвитку.

Ключові слова: залізорудна промисловість, просторова організація, бізнес-група, експортна орієнтація.

I. Savchuk

**STUDY OF RAW MATERIALS BASE IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S
EXPORT-ORIENTED ECONOMIC ACTIVITY AT HIGHER SCHOOL (ON THE
EXAMPLE OF IRON-ORE INDUSTRY)**

The article deals with specific features of Ukraine's iron-ore industry mineral base use influenced by its export orientation. Specific role of leading business groups in its economic development has been shown.

Ключові слова: iron-ore industry, spatial organization, business group, export orientation.

Вступ. При вивченні сучасного господарства України у вищій школі важливою є демонстрація складних причинно-наслідкових зв'язків, що існують між розвитком тих чи інших галузей і територій держави під впливом її експортної орієнтації. Важливе місце при цьому займає формування у студентів чіткого розуміння залежності розвитку матеріального виробництва від стану видобувної промисловості та існуючих промислових запасів мінеральної сировини в її надрах. Основою сучасної експортоорієнтованої економіки України є видобування і первинне перероблення мінеральної сировини, адже її використання дає понад 60% експортних надходжень держави. Як результат, в Україні, населення якої становить менше 1% населення Землі, видобувають і перероблюють майже 5% світового обсягу мінеральної сировини, при тому, що в надрах країни знаходиться 2,2% потенційної вартості світових запасів. Саме тому вивчення мінерально-сировинної бази експортоорієнтованого господарства України є важливою проблемою вітчизняної науки.

В українській географічній науці питання економіко-географічних наслідків експорту мінеральної сировини з України, наскільки це відомо авторові, не були предметом спеціальних наукових досліджень.

Мета статті - висвітлення наслідків впливу експортної орієнтації на розвиток залізорудної промисловості України. Відповідно **задачами** є: 1) розкриття головних тенденцій у розвитку вітчизняної залізорудної промисловості; 2) аналіз впливу експортної орієнтації підприємств залізорудної промисловості у державі на їх просторову організацію.

Виклад основного матеріалу. Розвиток залізорудної промисловості в Україні спирається на 3-ті в світі за підтвердженими промисловими запасами родовища залізної руди в надрах [8]. Через тривале широкомасштабне видобування цієї мінеральної сировини переважна більшість з них знаходиться на стадії переходу до виснаження ресурсів. Сприятлива кон'юнктура на світовому ринку на продукцію гірничо-металургійного комплексу спричинила зростання видобутку товарної залізної руди в Україні з 54,7 (2001) до 72,7 млн т (2008) [1]. Збільшення попиту на внутрішньому ринку при значному експорті продукції галузі (22,78) зумовило незначний імпорт (2,7 млн т) [3]. Через світову економічну кризу різко знизились ціни на залізну руду. Якщо у 2008 р. одну її тону експортували з України у середньому за 94, то вже у 2009 р. – за 68 доларів США [2]. Для зміцнення конкурентоспроможності галузі необхідно підвищувати відсоток умісту заліза в концентраті й окатишах.

У залізорудній промисловості України існує олігополія. Власники бізнес-групи володіють усіма гірничо-збагачувальними комбінатами (ГЗК). При цьому експортна політика ГЗК України «включена» в рамки вертикально інтегрованих бізнес-груп, що контролюють чорну металургію, а це зумовлює поставки відповідної продукції переважно на їх підприємства та за кордон. Бізнес-групи намагаються повністю скористатися вигідним географічним положення своїх ГЗК в Україні, створивши схеми збуту продукції світового масштабу, ігноруючи виробничу кооперацію з вітчизняними металургійними підприємствами, що належать конкуруючим бізнес-групам. Також вони вміло

користуються особливостями митного законодавства різних держав та їх об'єднань для мінімізації власних витрат на експорт своєї продукції.

Наприклад, бізнес-група «Євраз Груп» вивозить залізну руду з ВАТ «Суша Балка» (м. Кривий Ріг Дніпропетровської області) на власні підприємства у Росії (1,69 млн т у 2009 р.) [6]. Експортує майже всю продукцію ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» (м. Комсомольськ Полтавської обл.), що належить бізнес-групі «Фінанси і кредит». Така політика бізнес-груп зумовила формування виробничо-територіальних утворень не за просторовою близькістю, а за приналежністю до певної бізнес-групи. Це добре видно на прикладі залізорудної промисловості України.

Під контролем чотирьох бізнес-груп фактично знаходиться найбільший у державі Криворізький залізорудний басейн. Він є головною сировинною базою чорної металургії України, хоча значна частина запасів знаходиться зараз під промисловими спорудами, міською забудовою, відвалами ГЗК і шахт, хвостосховищами чи знаходиться на глибині 500–750 м, що зумовлює складні гірничо-геологічні умови і низьку рентабельність розробки. ГЗК цього басейну виробляють більшу частину товарної продукції залізорудної промисловості України (рис).

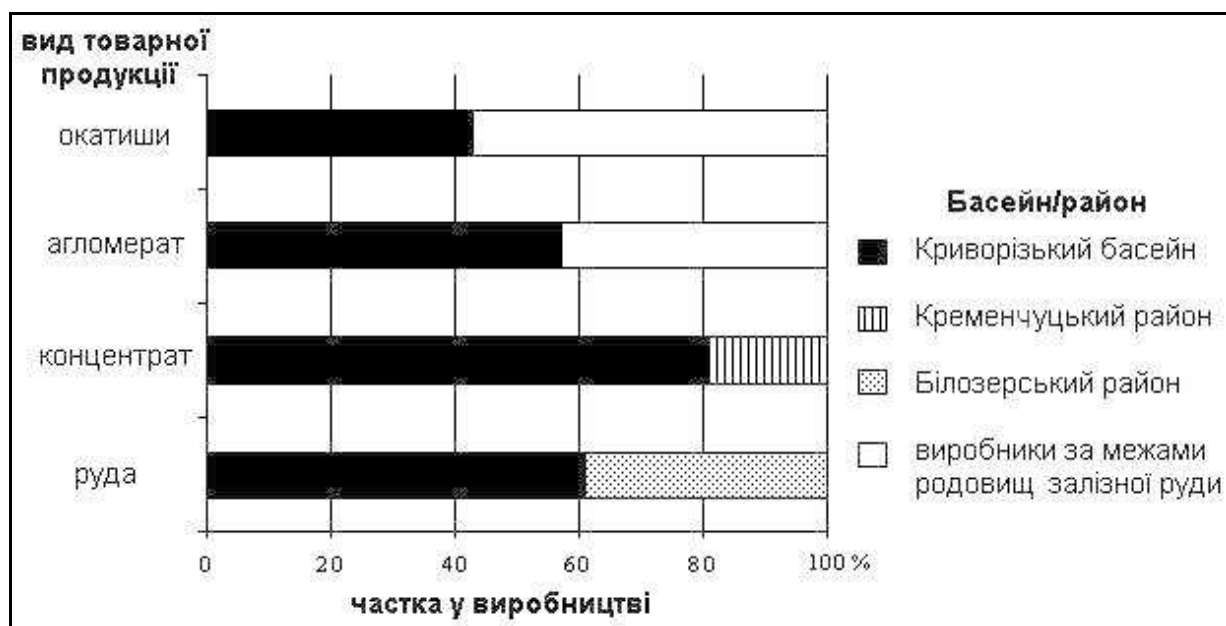

Рис. Господарське значення залізорудних басейнів/районів України у 2009 р.
Складено і розраховано за [4, с.52].

Кременчуцький залізорудний район контролюється бізнес-групою «Фінанси і кредит», що експортує 80% продукції ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат». У 2009 р. з видобутої у ньому залізної руди було вироблено 42,89% окатишів і 19,07% концентрату України (рис.). У цьому районі розпочато підготовку до розроблення Єривівського родовища залізомістких руд (Полтавська обл.) [5].

Білозерський залізорудний район також є під контролем однієї бізнес-групи. У ньому лише видобувають товарну залізну руду (рис.), що постачають на ВАТ «Запоріжсталь», що входить до складу бізнес-групи, яка контролює цей залізорудний район.

Поклади залізної руди в Керченському залізорудному басейні не відзначаються високою якістю, але місцева залізна руда цілковито придатна для виплавки чавуна. Зважаючи на кон'юнктуру світового ринку, недоцільно відновлення видобутку залізної руди в цьому басейні, яку через економічну неефективність було припинено в 1992 р.

Приазовський залізорудний район є резервною базою сировини для чорної металургії України. Бізнес-групи «Запоріжсталь» та «Ілліч-сталь» спільно провели ліцензовані підготовчі роботи на суму у 26 млн грн на Васинівському, Гуляйпільському і Куксінгурському родовищах залізняка (Запорізька обл.) для створення власного постачальника залізорудної сировини – Приазовського ГЗК [6].

З аналізу сучасного стану залізорудної промисловості України видно, що держава не може безпосередньо впливати на ситуацію у галузі та позбавлена можливості отримання прибутків від діяльності ГЗК. Бізнес-групи зі значною часткою іноземного капіталу, що володіють ними, мало переймаються необхідністю стимулювання внутрішнього попиту на свою продукцію - через орієнтацію на експорт. Панівне положення у галузі займає провідна бізнес-група держави «СКМ» (офіційна аббревіатура від повної назви «Систем кепітал менеджмент»). У 2009 р. на її підприємствах залізорудної промисловості було вироблено: 67,87% залізного концентрату, 26,9% залізного агломерату і 57,11%

залізних окатишів держави (розраховано за [4]). Іноземні бізнес-групи «Арселор Міттал» та «Євраз Груп» контролювали: 26,18% усієї видобутої товарної залізної руди, 12,87% залізного концентрату, 22,61% залізного агломерату України (розраховано за [4]).

Більшість бізнес-груп, що діють у залізорудній промисловості, контролюють провідні підприємства держави, а це дозволяє їм мати вирішальний вплив на розвиток важливих міст-індустріальних центрів України, адже підприємства галузі є містовизначальними. Так, ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат» є головним місцем праці у м. Комсомольськ Полтавської обл. (8 тис. осіб), таке саме значення ГЗК, що належать «СКМ» у м. Кривий Ріг, де працює 32 тис. осіб [7].

Бізнес-групи «Арселор Міттал», «Євраз Груп», «СКМ», «Фінанси і кредит», що фактично контролюють вітчизняну залізорудну промисловість, зацікавлені насамперед у задоволенні потреб у залізній руді власних підприємств чорної металургії, які знаходяться не лише у межах України. Бізнес-групи мають намір розширити свою присутність на іноземних ринках збуту продукції, де вони отримують більші, ніж в Україні, прибутки, маючи можливість сплачувати менші податки та збори. Так, наприклад, з метою збільшення експорту продукції гірничо-металургійного комплексу бізнес-група «Фінанси і кредит» планує розпочати розроблення Єристівського родовища залізної руди та збудувати металургійний комбінат у районі м. Комсомольськ Полтавської обл., хоча діючі вітчизняні металургійні підприємства не завантажені на повну потужність і не завершено будівництво державного Криворізького ГЗК окислених руд (сmt Долинське Кіровоградської обл.).

На експорт у 2009 р. припадало 22,79% від загального обсягу виробленої продукції залізорудної промисловості (розраховано за [4]). Решта постачається на вітчизняні підприємства чорної металургії, що мають переважно експортну орієнтацію, і тому є всі підстави стверджувати, що залізорудна промисловість України прямо залежить від світового попиту на продукцію гірничо-металургійного комплексу. Отже, орієнтація на експорт залізорудної

промисловості України сприяє закріпленню сировинної експортоорієнтованої моделі розвитку вітчизняної економіки. Її розвиток зумовлений вдалим поєднанням абсолютних і відносних переваг у гірничо-металургійному комплексі. Наявність у державі світового значення родовищ руд чорних металів, а також порівняно низька вартість робочої сили, зайнятої у цьому міжгалузевому комплексі, дозволяє мати нижчі за середні ціни на його продукцію на світовому ринку. Виснаження більшості вітчизняних родовищ залізної руди з високим умістом заліза і відсутність нових великих покладів зумовлює необхідність переорієнтації підприємств залізорудної промисловості України на розроблення родовищ «бідних» руд.

Висновки. Підсумовуючи економіко-географічний аналіз залізорудної промисловості України, ми можемо стверджувати, що в державі діють експортоорієнтовані Криворізький центр та Комсомольський і Малобілозерський промислові пункти, де видобувають і проводять первинне перероблення залізної руди. Також первинне перероблення цієї мінеральної сировини на металургійних комбінатах здійснюється у містах Алчевськ, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Єнакієве, Маріуполь. Усі ці форми територіального зосередження залізорудної промисловості мало пов'язані або зовсім не мають господарських зв'язків із підприємствами решти території України. Продукцію галузі експортують переважно через головні порти держави (Миколаїв, Одесу, Южний тощо). Ці форми просторової організації економіки розвиваються не в межах адміністративно-територіальних одиниць, а формуються за господарсько-управлінськими зв'язками у складі вертикальних бізнес-груп.

Рецензент – доктор географічних наук, доцент К.В. Мезенцев

Література:

1. *Власник Т.О.* Україна на світовому ринку залізорудної сировини / Т.О. Власник // Стратегічна панорама. – 2009. – № 1. – С. 117-124.
2. *Власюк В.* Между молотом и наковальной / В. Власюк // Металлургический компас. Украина – мир. – 2010. – № 2. – С. 2-9.

3. *Гайда С.* Оценка баланса рынка железорудного сырья Украины / С. Гайда // *Металлургический компас. Украина – мир.* – 2009. – № 10. – С. 21.

4. *Производство* руды, концентрата, агломерата и окатышей в 2009 году // *Металлургический компас. Украина – мир.* – 2010. – № 1. – С. 51-54.

5. *Руда* // *Металл Украины.* – 2010. – № 1. – С. 39-46.

6. *ТОП-100.* Рейтинг лучших компаний Украины. – 2008. – № 3-4.

7. *ТОП-100.* Рейтинг лучших компаний Украины. – 2010. – № 2.

8. *Quid 2005* / D. et M. Frémy. – Paris: Robert Laffont, 2004. – 2190 p.

И.Г. Савчук

**ИЗУЧЕНИЕ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ МИНЕРАЛЬНО-СЫРЬЕВОЙ БАЗЫ
РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТООРИЕНТИРОВАННОГО ВИДА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ (НА ПРИМЕРЕ ЖЕЛЕЗОРУДНОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ)**

Раскрыты особенности использования существующей минерально-сырьевой базы железорудной промышленности Украины под влиянием её экспортной деятельности. Показана особая роль ведущих бизнес-групп в её экономическом развитии.

Ключевые слова: железорудная промышленность, пространственная организация, бизнес-группа, экспортная ориентация.